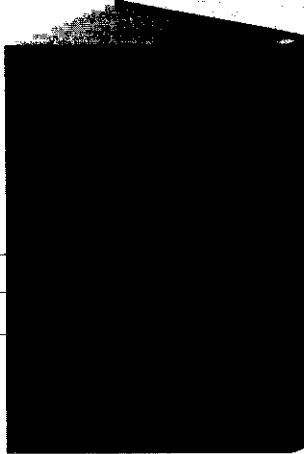

آداب العرب و الشجاعه و تاريخ نگاری

• على ترجمة

- آداب الحرب و الشجاعه
- فخر مدبر

آثار تاریخی و متون ادبی قرن ۶ و ۷ هجری غالباً متکلفانه و دارای مصنوعات ادبی است. اما آداب الحرب و الشجاعه، با تشرییف سلیس و روان و شیرین، از دیگر آثار این دوره ممتاز گشته است

آداب الحرب و الشجاعه کتابی است تاریخی در آین پادشاهی و کشورداری و شیوه‌های نبرد و آراستن سپاه که در نوع خود در حوزه کتب تاریخی کم نظر است. در این کتاب نظامی، راه‌های دست‌یابی به پیروزی، شناخت انواع اسب‌های گوناگون و اندرز به پادشاهان در زمینه‌های یاد شده را به نثر شیوه‌ای به زبان فارسی مشاهده می‌کنیم. این کتاب توسط مبارکشاه یا فخر مدبر به رشته تحریر درآمده است.

فخر مدبر کیست؟

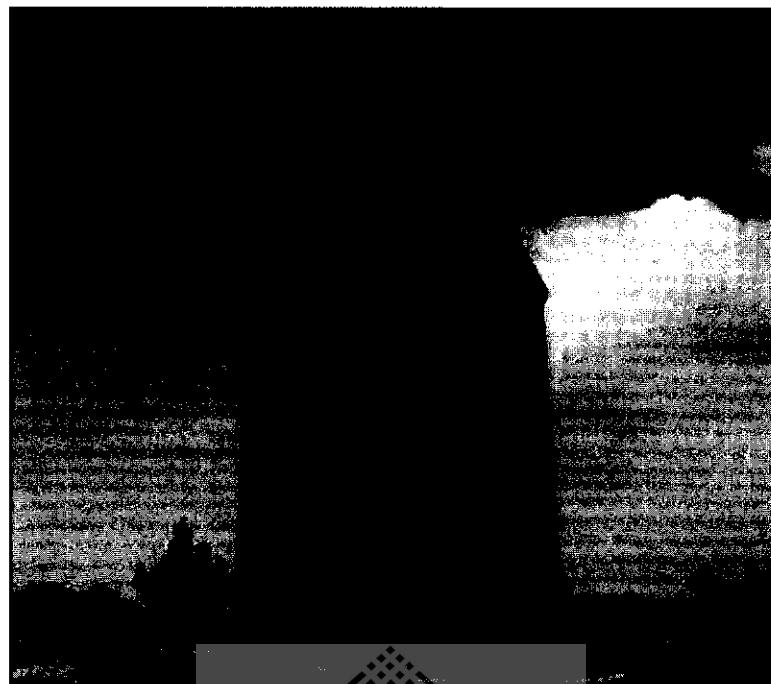
محمد بن منصور بن سعید ملقب به مبارکشاه و معروف به فخر مدبر است که کتاب آداب الحرب و الشجاعه را بین سال‌های ۶۲۶ و ۶۲۷ م.ق. به رشته تحریر درآورده است. همانگونه که خود در کتاب مذکور نوشته است، نسب وی با دوازده واسطه به ابوبکر، اولین خلیفه اسلامی، می‌رسد. نیای پدرش ابوالفرج از درباریان معتمد سلطان ابراهیم بن مسعود غزنوی (۴۹۲-۴۵۰) بوده است. وی همچنین در این کتاب سلطان محمود غزنوی، پادشاه نامدار غزنویان را جذ مادری خویش شمرده است. پدران او همه صاحب علم و دانش و مورد احترام و تکریم امیران و سلاطین عصر خود بوده‌اند.

مبارکشاه خود نیز در خدمت سلطان خسروملک غزنوی، سلطان معزالدین بن سام غوری، قطب الدین آییک و سلطان ایلتش بوده است. این پادشاه فرزند قطب الدین و از ملوک هندوستان بوده است که مبارکشاه کتاب را به وی تقدیم کرده است. سلطان شمس الدین ایلتش (۶۳۳-۶۰۷) به مدت ۲۶ سال در کمال قدرت فرمانروایی کرد و از سوی المستنصر بالله

خلیفه عباسی (۶۲۳-۶۴۰ م.ق.) به ناصرالمؤمنین لقب یافت. تاریخ فوت فخر مدبر معلوم نیست و برخی چون دنیسون رس (Denison Ross) او را با فخر الدین مبارکشاه شاعر و سخنور دوره غزنوی اشتیاه گرفته‌اند. علاوه بر آداب الحرب و الشجاعه، آثار دیگری از فخر مدبر به جای مانده است که می‌توان به بحرالانساب و آداب الملوك و کفاية الملوك اشاره کرد. کتاب اول را به قطب الدین آییک از سلاطین هند تقدیم کرده است. این کتاب علاوه بر نسب شریف پیامبر اکرم، ۱۳۵ شجره دیگر را که مربوط به یاران آن حضرت، مهاجر و انصار، پیامبرانی که قصه آنان در قران آمده است، ملوک عرب و شام و یمنی و حجاز، شعرای جاهلیت و اسلام و... می‌باشد، به رشته تحریر در آورده است. از کتاب دوم هم یک نسخه در کتابخانه دیوان هند موجود است.

تاریخ نگاری

آثار تاریخی و متون ادبی قرن ۶ و ۷ هجری غالباً متکلفانه

کتاب مشحون از روایات و آیات متعددی است که نویسنده برای اثبات نظرات خود از آنها بهره جسته است و شاید به طور پراکنده مجموعه‌ای از اندیشه‌های اسلامی در باب جنگ و جهاد باشد.

خط نستعلیق حافظ غلامحسین نوشته شده است؛
۳- نسخه «بن» کتابخانه بنگال که تاریخ تحریر آن مربوط به اوایل قرن دهم است؛

۴- نسخه «مد» مربوط به عبدالحسین میکده که به خط نسخ و مربوط به اوخر قرن دهم است؛
۵- نسخه «مک» مربوط به کتابخانه ملک که به خط نستعلیق است؛
ع- نسخه «سل» متعلق به آقای سهیلی خوانساری که به خط نستعلیق و مربوط به اوایل قرن بازدهم است.
مشخصات کتاب

این کتاب مفصل در ۳۴ باب تنظیم شده است؛ با نگاهی به باب‌های کتاب، جایگاه و ضرورت‌های مهم مسائل نظامی عصر نویسنده به خوبی نمایان است.

باب اول: اندر گرم و حلم و عفو پادشاهان
باب دوم: اندر نیت و عدل پادشاهان و خصال حميدة آنان
باب سوم: اندر شفقت و رحمت پادشاهان

و دارای مصنوعات ادبی است. اما آداب‌الحرب و الشجاعه، با نثری سلیس و روان و شیرین، از دیگر آثار این دوره ممتاز گشته است. این کتاب مشتمل بر داستان‌های تاریخی و ابواب و فصول خاصی است که از این لحاظ در مقایسه با سایر آثار این عصر از ویژگی خاصی برخوردار است.

سبک نگارش کتاب شباهت زیادی به تاریخ بیهقی، اثر جاویدان ابوالفضل بیهقی، دارد؛ در عین حال، سادگی عبارات آداب‌الحرب وجه تمایز آن با تاریخ بیهقی است. فخر مدبر برای اثبات نظرات خویش از زندگانی پیامبران و سلاطین نمونه‌های دلنشیزی ارائه داده است که روش راجح برخی مورخین بوده است.

تصحیح کتاب

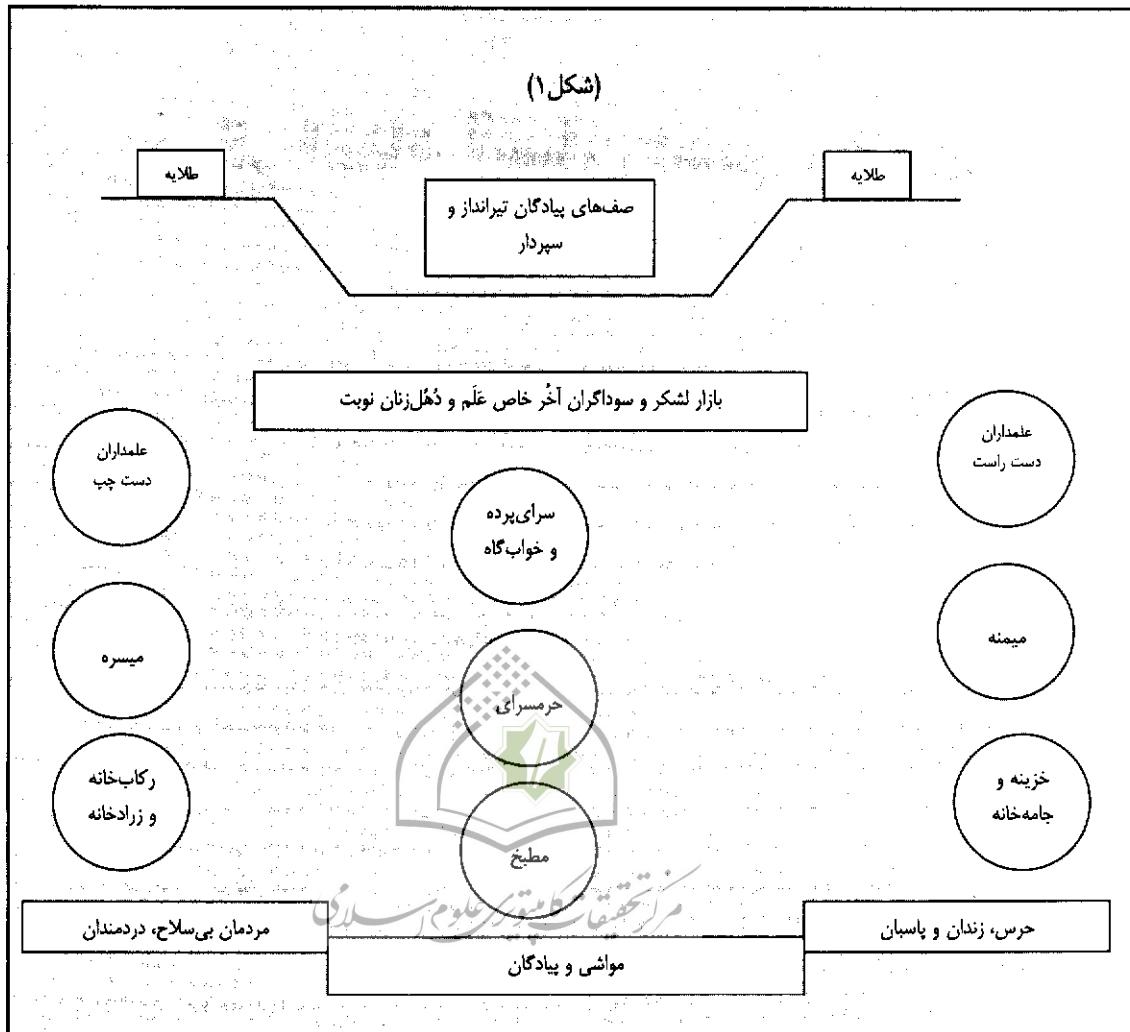
این کتاب نخستین بار در سال ۱۳۴۷ هجری قمری به ایران آمد و به کتابخانه ملی ملک منتقل شد؛ سپس، نسخ دیگری از آن با تفاوت‌های اندک یافت شد. یکی از مصححین اصلی کتاب آقای احمد سهیلی خوانساری است که به این کتاب علاقمند شد و سپس با استفاده از نسخه‌های به جای مانده به تصحیح آن همت گماشت. وی کتاب مذکور را در مهرماه ۱۳۴۶ شمسی، در اختیار انتشارات اقبال گذاشت. نسخه‌هایی که آقای سهیلی خوانساری از آن برای تصحیح کتاب استفاده کرده است، عبارتند از:

- ۱- نسخه «بت» بریتانی موزیم (British museum) که از حیث صحت ارجح است و در اوخر قرن نهم نوشته شده است؛
- ۲- نسخه «رام» در کتابخانه رامپور که در سال ۱۲۱۲، به

این کتاب نفیس به زمان تألیف محدود نشده است و به مناسبت، به
ادوار دیگری از تاریخ ایران اشاره دارد که نشانگر دست یابی مؤلف به
منابع بوده است

باب بیستوسوم: اندر فرهنگها و دانش‌های حرب و دقایق آن
باب بیست و چهارم: اندر آنکه از سپاه حشری که از هر جای
اورده باشند کاری بر نماید
باب بیست و پنجم: اندر فضیلت غزو کردن و جهاد بر کافران
و دشمنان دین
باب بیست و ششم: اندر ستدن فتنی غنیمت از لشکریان و
حشم و ستدن جزیه و خراج از کافران و ذمیان
باب بیست و هفتم: اندر آنکه در حصار به کار آید
حیلیت ساختن آنکه در حصار به کار آید
باب بیست و هشتم: اندر صلاح لشکر و معونت ایشان به
دعا و اشارت
باب بیست و نهم: علامت پیروزی و ظفر در روز حرب
باب سی ام: اندر آنچه پادشاه و لشکرش باید که حق هر یک
به اندازه کردار و خدمت بشناسد و ترتیب کند و مهمل نگذارد
باب سی و یکم: اندر آنچه لشکریان بدان سزاوار عقوبات
گردند
باب سی و دوم: اندر آنچه استادان نهاده‌اند هر یکی حکمتی
و فایده را
باب سی و سوم: اندر آنچه اجل به جنگ و پرهیز پیش‌تر و
پس‌تر نشود که آن را وقت معلوم است
باب سی و چهارم: اندر پندتها که پادشاه و لشکرش و لشکر و
رعیت باید آن را کاربند باشد.
همانگونه که ملاحظه می‌شود از ۳۴ باب این کتاب، ۳۷
باب مربوط به امور جنگ و لشکرکشی است و در واقع یک
آین نظامی است. نویسنده بر اساس یک نوع سلیقه خاص، در
میان دیگر کتب تاریخی، دست به یک ابتکار زده است و تقریباً
یک کتاب تخصصی ارائه داده است. این کتاب حاوی اطلاعات
سودمندی در مسائل نظامی و لشکری مربوط به عصر خویش
است. چنانچه نویسنده در صفحه ۲۳ کتاب نوشته است: «درین
نوع کسی مثل این کتاب، کتابی نکرده است و چون به نظر
تأمل مطالعه افتاد معلوم شود که داعی خطأ نگفته است و الله
اعلم بالصواب.»

باب چهارم: اندر با خبر بودن پادشاهان از حال رعایا و
ولايات
باب پنجم: اندر اختیار کردن وزیر کافسی و عالم و ناصح
پاکدین کارдан خدای ترس
باب ششم: اندر فرستادن رسول و تحف و هدایا و
ترتیب آن
باب هفتم: اندر مشورت کردن در حرب و تا ممکن شود
حرب ناکردن
باب هشتم: اندر خلقت و فضیلت اسب و نواب آن کس که
او را تنهد کند.
باب نهم: اندر رنگ و هیأت و عیب و علت اسپان و سواری
روی ریاضت و آوردها که استادان نهاده‌اند
باب دهم: اندر شناختن اسب و دندان او و شناختن نیشان‌ها
که بر اسب بود و معالجه کردن علت اسپان
باب یازدهم: اندر فضیلت و خاصیت هر سلاحی و ثواب
کار بستن آن‌ها
باب دوازدهم: اندر عرضی کردن لشکر و ترتیب نگاهداشت
آن
باب سیزدهم: اندر فرود آمدن لشکر و لشکرگاه
باب چهاردهم: اندر بیرون فرستادن طلایه و جاسوسان
باب پانزدهم: اندر فرستادن شبیخون که چگونه باید کرد و
چه وقت و چه هنگام
باب شانزدهم: اندر آنچه کمین چگونه باید کرد
باب هفدهم: اندر اختیار کردن زمین مصاف و جنگ جای
باب هجدهم: اندر تعییه و راست کردن مصاف هر گروه از
پادشاهان عجم و رومیان و ترکان و ملک حمیره هندوان
باب نوزدهم: اندر راست کردن صفاتی حرب و ترتیب آن
باب بیستم: اندر حرب کردن و بیداری سالاران و مبارزان
باب بیست و یکم: اندر آغاز کردن جنگ و دانستن آنکه اول
رسم حرب کردن و ترتیب آن کراست
باب بیست و دوم: اندر بیرون شدن مبارزت و چگونگی نماز
کردن اندر حرب

در این کتاب به طراحی‌هایی از چگونگی تاختن اسب و همچنین آرایش‌های جنگی بر می‌خوریم که به لحاظ رعایت اختصار طرح شکل‌گیری لشکر پادشاهان عجم را ارائه می‌دهیم. (شکل ۱) هم‌چنین برای نمونه و آشنایی بیشتر با سبک و سیاق نگارش فخر مدلر (مبارکشاه) بخشی از باب پانزدهم که مربوط به اجزای شبیخون علیه دشمن است، مرور می‌شود: «بدان که شبیخون بردن را دو گروه مردم باید؛ یک گروه مردمان دانا به کارزار و کاردیده و آزموده و یک گروه مردمان خردمند و هوشیار فرمان بردار، شبیخون به شب باید برد وقت نیم‌شب تا وقت سحرگاه، اگر بتوانند اسپان ایشان را بی کردن و افسارها و طوله‌ها بریدن تا پیدا کنند و به خیمه‌ها و خرگاه‌ها براوفتند و طناب‌ها بگسلند تا خیمه‌ها و خریشت‌ها بیافتد و کثر شود و هول و ترس در لشکر افتند و پیش از کار، چند تن را درون فرستند با کاردھای تیز تا هر که پیش آید به کارد زندند و طویل‌ها و افسارها ببرند که اگر این کار و مراد بی‌جنگ و خون‌ریزش برآید، همه مقصود حاصل شود...»

این کتاب سراسر شیرین و خواندنی از آثار مهمی است که به رغم قرار گرفتن در فضای ادبیات سخت و پیچیده زمانه، به سادگی قابل فهم است. این اثر، مشحون از روایات و آیات متعددی است که نویسنده برای اثبات نظرات خود از آنها بهره جسته است و شاید به طور پراکنده مجموعه‌ای از اندیشه‌های اسلامی در باب جنگ و جهاد باشد. از دیگر ارزش‌های این کتاب نفیس این است که به زمان تالیف محدود نشده است و به مناسبت، به ادوار دیگری از تاریخ ایران اشاره نموده است که نشانگر دست‌بایی مؤلف به منابع بوده است. لیکن، به دلیل مقارن بودن با دوره غزنوی، از منابع مهم این دوره به شمار می‌رود، چراکه دولت کاملاً نظامی غزنی خود عامل مهمی در روی آوردن نویسنده‌گان به کتب و آثار نظامی بوده است. نویسنده، به سبب مهارت بر مسائل علمی و تجربی، به ظرایف و دقایق لشکرکشی‌ها اشاره کرده است و ضمناً تأکید به مسائل کلان نظامی، بنابر روایتی از پیامبر اسلام مبنی بر «الحرب الخدعة» همواره لشکریان را به زیرکی و تدبیر هدایت می‌کند.